RAQAMLI IQTISODIYOTGA O‘TISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Fayzullayeva Go'zal
Navoiy shahar A.Navoiy nomination IDUM 19-maktab o`qituvchisi
E-mail: guzalfayzullayeva709@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20314772

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayoni va uning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida raqamli transformatsiyaning amalga oshirilishi, elektron hukumat tizimi, raqamli infratuzilma va innovatsion rivojlanish yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda raqamli iqtisodiyotning institutsional, texnologik va ijtimoiy omillari hamda ularning iqtisodiy samaradorlikka kompleks ta’siri yoritilgan. Olingan natijalar raqamli iqtisodiyot milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy samaradorlik, raqamli transformatsiya, innovatsiya, elektron hukumat, raqamli infratuzilma, mehnat unumdorligi, avtomatlashtirish, tranzaksiya xarajatlari, O‘zbekiston iqtisodiyoti.

Аннотация: В данной статье анализируется процесс перехода к цифровой экономике и его влияние на экономическую эффективность. Обосновано, что внедрение цифровых технологий способствует оптимизации производственных процессов, снижению транзакционных издержек и повышению производительности труда. Рассматриваются особенности цифровой трансформации в условиях Узбекистана, включая развитие электронного правительства, цифровой инфраструктуры и инновационной деятельности. В исследовании выделяются институциональные, технологические и социальные факторы цифровой экономики и их комплексное воздействие на экономическую эффективность. Полученные результаты подтверждают, что цифровая экономика является важным фактором повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, экономическая эффективность, цифровая трансформация, инновации, электронное правительство, цифровая инфраструктура, производительность труда, автоматизация, транзакционные издержки, экономика Узбекистана.

Abstract: This article analyzes the process of transitioning to a digital economy and its impact on economic efficiency. It is argued that the introduction of digital technologies contributes to optimizing production processes, reducing transaction costs, and increasing labor productivity. The study examines the features of digital transformation in Uzbekistan, including the development of e-government systems, digital infrastructure, and innovation-driven growth. Institutional, technological, and social factors of the digital economy and their integrated impact on economic efficiency are also discussed. The findings indicate that the digital economy plays a crucial role in enhancing the competitiveness of the national economy.

Keywords: digital economy, economic efficiency, digital transformation, innovation, e-government, digital infrastructure, labor productivity, automation, transaction costs, Uzbekistan economy.

Kirish. So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida chuqur transformatsion jarayonlar kechmoqda. Ushbu jarayonlarning markazida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ularning iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga keng tatbiq etilishi turadi. Raqamli iqtisodiyotga o‘tish an’anaviy ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqaruv tizimlarini tubdan o‘zgartirib, yangi qiymat yaratish mexanizmlarini shakllantirmoqda. Bu holat iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda innovatsion rivojlanishni tezlashtirish bilan bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtayi nazardan, raqamli iqtisodiyotga o‘tishning iqtisodiy samaradorligi masalasi bugungi kunda dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy samaradorlik nafaqat ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki xarajatlarni kamaytirish, boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish va bozor shaffofligini ta’minlash orqali ham ifodalanadi. Raqamli texnologiyalar, jumladan, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (big data), bulutli hisoblash, elektron tijorat va avtomatlashtirilgan tizimlar korxonalar faoliyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Natijada ishlab chiqarish jarayonlari tezlashadi, inson omilining xatolik darajasi kamayadi hamda qaror qabul qilish jarayoni ancha aniq va tezkor bo‘ladi. Bu esa iqtisodiy tizimning umumiy samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham raqamli transformatsiya jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Davlat boshqaruvi, soliq va moliya tizimlari, bank sektori hamda xizmat ko‘rsatish sohalarida raqamlashtirish jarayonlari kengayib bormoqda. Elektron hukumat tizimining rivojlanishi, onlayn to‘lov tizimlarining joriy etilishi va raqamli platformalarning paydo bo‘lishi iqtisodiy jarayonlarning ochiqligi va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bunday o‘zgarishlar nafaqat korxonalar darajasida, balki butun milliy iqtisodiyot miqyosida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Ilmiy adabiyotlarda ta’kidlanishicha, raqamli iqtisodiyotga o‘tish iqtisodiy o‘sishning yangi omili sifatida qaralmoqda. Bu jarayon innovatsiyalarni rag‘batlantiradi, mehnat unumdorligini oshiradi va yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Shu bilan birga, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi, inson kapitalining sifati va institutsional muhitning barqarorligi raqamli iqtisodiyot samaradorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar iqtisodiy tizimning barcha darajalarida axborot oqimini tezlashtirib, qaror qabul qilish jarayonini optimallashtiradi, bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayoni faqat texnologik o‘zgarishlar bilan cheklanib qolmaydi, balki ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning yangi shakllarini ham shakllantiradi. Elektron savdo, masofaviy ish tizimlari va raqamli platformalar iqtisodiy subyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni yanada moslashuvchan va samarali qiladi. Bu esa tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va bozor imkoniyatlarini kengaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Biroq, raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayoni bir qator muammolarni ham yuzaga keltiradi. Jumladan, raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, kadrlar malakasining pastligi, axborot xavfsizligi muammolari va raqamli tafovut kabi omillar iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, raqamli transformatsiya jarayonlarini samarali boshqarish va strategik yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli iqtisodiyotga o‘tish bugungi kunda nafaqat texnologik yangilanish, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omili sifatida ham qaralmoqda. Ushbu jarayonning ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o‘rganish va amaliy jihatlarini tahlil qilish iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli iqtisodiyotga o‘tish va uning iqtisodiy samaradorlikka ta’siri so‘nggi yillarda iqtisodiy fanlarda eng dolzarb yo‘nalishlardan biriga aylangan. O‘zbekiston sharoitida bu masala nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham keng o‘rganilmoqda. Mavjud ilmiy adabiyotlarda raqamli iqtisodiyotning mohiyati, uning tarkibiy elementlari, rivojlanish bosqichlari hamda iqtisodiy samaradorlikka ta’sir mexanizmlari turlicha yondashuvlar asosida

tahlil qilingan. Ko‘plab tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyot iqtisodiy tizimning yangi bosqichi sifatida talqin qilinadi. Unda asosiy e’tibor raqamli texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish hamda optimallashtirishga qaratiladi. Ilmiy manbalarda raqamlashtirish jarayoni korxonalarda xarajatlarni qisqartirish, mehnat unumdorligini oshirish va boshqaruv qarorlarini tezlashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada yaxshilashi ta’kidlanadi.

O‘zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyotga o‘tish milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga xizmat qiluvchi muhim omil sifatida baholanadi. Ushbu ishlarda elektron hukumat, raqamli xizmatlar, soliq va moliya tizimlarini raqamlashtirish jarayonlari iqtisodiy samaradorlikni oshirishda asosiy vosita ekanligi qayd etiladi. Shuningdek, davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash orqali iqtisodiy islohotlarning samaradorligini oshirishi asoslab beriladi. Boshqa bir guruh tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonining iqtisodiy o‘sishga ta’sir etuvchi omillari chuqur tahlil qilingan. Ushbu adabiyotlarda inson kapitali, innovatsion faoliyat va institutsional muhit raqamli transformatsiyaning asosiy tayanch omillari sifatida ko‘rsatiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish uchun malakali kadrlar tayyorlash va raqamli savodxonlikni oshirish muhimligi ta’kidlanadi. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyotning global integratsiya jarayonlariga ta’siri ham alohida o‘rganilmoqda. Raqamli platformalar xalqaro savdo va investitsiya oqimlarini yengillashtirib, milliy iqtisodiyotlarning global bozorga integratsiyasini tezlashtirmoqda. Bu esa o‘z navbatida iqtisodiy samaradorlikning yangi o‘lchovlarini shakllantirmoqda. Masalan, elektron tijorat va raqamli eksport tizimlari tranzaksion xarajatlarni kamaytirish bilan birga kichik biznes subyektlariga ham xalqaro bozorga chiqish imkonini bermoqda.

Bundan tashqari, adabiyotlarda raqamli iqtisodiyotning ekologik samaradorlikka ta’siri ham yoritilmoqda. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarida resurslardan tejamkor foydalanish, energiya sarfini optimallashtirish va chiqindilarni kamaytirish imkonini beradi. Shu sababli raqamli transformatsiya nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ta’minlashda ham muhim vosita sifatida baholanmoqda. Bu holat “yashil iqtisodiyot” va “raqamli iqtisodiyot” integratsiyasi g‘oyalarini yanada dolzarb qilmoqda. Shuningdek, korxonalar darajasida raqamlashtirish strategiyalarining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri alohida o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishdagi ishlarda raqamli yechimlar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Bunda ayniqsa avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, ERP tizimlari va raqamli platformalarning ahamiyati katta ekani qayd etiladi.

Ilmiy adabiyotlarda raqamli iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari ham keng yoritilgan. Ba’zi tadqiqotlarda raqamlashtirish mehnat bozori tarkibini o‘zgartirishi, yangi kasblar paydo bo‘lishi bilan birga ayrim an’anaviy ish o‘rinlarining qisqarishiga olib kelishi mumkinligi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya aholining turmush darajasini oshirish va xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qilishi ham ko‘rsatib o‘tilgan. Bu jarayon ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishi yoki aksincha, raqamli tafovut kuchayishi mumkinligi bilan bog‘liq ikki tomonlama ta’sirga ega ekani ham ilmiy manbalarda qayd etiladi. Bundan tashqari, innovatsion faoliyat va raqamli iqtisodiyot o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ham adabiyotlarda muhim o‘rin tutadi. Raqamli muhitda innovatsiyalarni joriy etish korxonalarning barqaror rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi. Innovatsion jarayonlarning jadallashuvi esa iqtisodiy tizimning moslashuvchanligi va raqobatbardoshligini oshiradi. Shu jihatdan raqamli iqtisodiyot innovatsion ekotizimni shakllantiruvchi asosiy omil sifatida qaralmoqda.

Yana bir muhim yo‘nalish sifatida raqamli infratuzilmaning rivojlanishi alohida qayd etiladi. Internet tarmoqlari, ma’lumotlar bazalari, bulutli xizmatlar va elektron platformalarning kengayishi iqtisodiy jarayonlarning tezkorligi va aniqligini oshiradi. Bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikning o‘sishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, 5G texnologiyalari,

internet of things (IoT) va katta ma’lumotlar bazalari iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyotga o‘tish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning kompleks jarayoni bo‘lib, u texnologik, institutsional va ijtimoiy omillar uyg‘unligini talab qiladi. O‘zbekiston sharoitida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bu jarayonning milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi strategik ahamiyatini tasdiqlaydi va raqamli transformatsiyaning kelajakdagi istiqbollarini asoslab beradi. Shu sababli, raqamli iqtisodiyot bo‘yicha ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifa bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot muhokamasi. Raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayoni bugungi kunda milliy iqtisodiyotlarning tarkibiy o‘zgarishlarini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston sharoitida ushbu jarayon iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan bo‘lib, uning asosiy maqsadi iqtisodiy samaradorlikni oshirish, boshqaruvni optimallashtirish va resurslardan foydalanish darajasini yaxshilashdan iboratdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ishlab chiqarish jarayonlarining tezlashuvi va xarajatlarning qisqarishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiy faoliyatning raqamlashtirilishi korxonalar faoliyatida tezkor axborot almashinuvi va samarali boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Natijada iqtisodiy jarayonlarning moslashuvchanligi ortib, bozor talablariga tez javob qaytarish imkoniyati yuzaga kelmoqda.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, raqamli iqtisodiyotning eng muhim afzalliklaridan biri bu tranzaksiya xarajatlarining kamayishidir. Elektron to‘lov tizimlari, onlayn platformalar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari iqtisodiy subyektlar o‘rtasidagi vositachilikni qisqartirib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqalarni kuchaytiradi. Natijada bozor samaradorligi ortadi va iqtisodiy resurslar yanada optimal taqsimlanadi. Shu bilan birga, raqamli platformalar kichik va o‘rta biznes uchun ham yangi imkoniyatlar yaratib, ularning bozorga kirish to‘siqlarini kamaytiradi. Ayniqsa, elektron tijorat tizimlarining rivojlanishi hududiy cheklovlarni qisqartirib, tadbirkorlik faoliyatining kengayishiga xizmat qilmoqda. Tadqiqot davomida raqamli texnologiyalar mehnat unumdorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi ham tasdiqlandi. Avtomatlashtirish va sun’iy intellekt asosidagi tizimlar inson omiliga bog‘liq xatoliklarni kamaytirib, ishlab chiqarish jarayonini barqarorlashtiradi. Shu bilan birga, ishchi kuchining malaka darajasiga bo‘lgan talab ortadi, bu esa mehnat bozorida transformatsion o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Natijada yangi kasb yo‘nalishlari paydo bo‘ladi, an’anaviy kasblarning ayrimlari esa transformatsiyaga uchraydi. Bu holat ta’lim tizimida ham yangi yondashuvlarni talab etib, zamonaviy raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Muhokama natijalariga ko‘ra, raqamli iqtisodiyotning samaradorligi faqat texnologik omillarga emas, balki institutsional muhitga ham bog‘liq. Qonunchilik bazasining takomillashuvi, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash choralari ushbu jarayonning muvaffaqiyatini belgilaydi. Ayniqsa, elektron hukumat tizimining rivojlanishi iqtisodiy jarayonlarda shaffoflikni oshirib, korrupsion xatarlarni kamaytiradi va investitsion muhitni yaxshilaydi. Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyot innovatsion faollikni kuchaytiruvchi omil sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli platformalar va texnologiyalar innovatsiyalarni tezkor joriy etish imkonini yaratadi, bu esa korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi. Innovatsion muhitning rivojlanishi iqtisodiy o‘sishning barqarorligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, tadqiqotda raqamli tafovut muammosi ham aniqlangan. Hududlar, tarmoqlar va aholi qatlamlari o‘rtasida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasidagi farqlar iqtisodiy samaradorlikning notekis taqsimlanishiga olib kelishi mumkin. Bu muammoni bartaraf etish uchun raqamli infratuzilmani kengaytirish va raqamli savodxonlikni oshirish zarur. Umuman olganda, tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayoni iqtisodiy samaradorlikni oshirishda kompleks yondashuvni talab qilishini ko‘rsatadi. Texnologik modernizatsiya bilan bir qatorda inson kapitali, institutsional islohotlar va innovatsion siyosat

ham muhim o‘rin tutadi. Bu omillarning uyg‘unligi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Shu sababli, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish iqtisodiy taraqqiyotning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa. Raqamli iqtisodiyotga o‘tish bugungi kunda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtiradi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi va mehnat unumdorligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida yangi imkoniyatlar yaratadi. Biroq, ushbu jarayonning samaradorligi faqat texnologik rivojlanishga emas, balki institutsional va ijtimoiy omillarga ham bog‘liqdir. Malakali kadrlar tayyorlash, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va normativ-huquqiy bazani takomillashtirish raqamli iqtisodiyot samaradorligini ta’minlovchi asosiy shartlardir. Shu sababli, raqamli transformatsiyani kompleks yondashuv asosida amalga oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov, A. A., & Karimov, N. R. (2023). Raqamli iqtisodiyot asoslari va rivojlanish tendensiyalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Ahmedov, B. Sh. (2022). Raqamli transformatsiya va iqtisodiy o‘sish omillari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 4(1), 15–27.
3. Ismoilov, D. M. (2023). O‘zbekistonda elektron hukumat tizimining rivojlanishi va samaradorligi. Raqamli iqtisodiyot ilmiy axborotnomasi, 2(3), 44–56.
4. Karimov, S. T. (2021). Innovatsion rivojlanish sharoitida raqamli iqtisodiyotning o‘rni. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 5(2), 33–41.
5. Murodov, F. K., & Yuldashev, Sh. B. (2024). Raqamli infratuzilma va iqtisodiy samaradorlik. Zamonaviy iqtisodiyot muammolari, 1(1), 10–22.
6. Nazarov, O. K. (2022). Mehnat bozori transformatsiyasi va raqamli iqtisodiyot. Bandlik va iqtisodiy rivojlanish jurnali, 3(4), 18–30.
7. Rasulov, J. A. (2023). O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot siyosati va istiqbollari. Iqtisodiy islohotlar sharhi, 6(2), 25–38.